

SEYAHATNAMELERE GÖRE GEREDE/BOLU EL SANATLARI¹

GEREDE/BOLU HANDICRAFT IN SAYAHATNAMES (TRAVEL BOOKS)

Halide Sarioğlu²Vildan Bağcı³

Öz

Seyyahlar ve onların kaleme aldığı seyahatnameler tarihsel döneme ait bilgilerin günümüze taşınmasında önemli birer belge durumundadırlar. Bu bağlamda çalışmada amaç, 14. ve 19. yüzyıllarda yol güzergâhı Bolu ve ilçelerinden geçen seyyahların seyahatnamelerinden hareketle ve ilgili tarihi kaynaklardan yararlanılarak, yörenin o tarihlere ait el sanatları kültürünü incelemektir. Başta İbni Battuta ve Evliya Çelebi olmak üzere Polanyalı Simeon, Katip Çelebi, Tavernier, ve Texier Seyahatnamelerinden, “Bolu” ili, “Gerede” başta olmak üzere ilçeleri ve “el sanatları” odaklı okumalar sonucunda el sanatları kültürü ile ilgili kısımlar aynen aktarılarak derlenmiş, ilgili araştırmalar ve tarihi kaynaklarla desteklenmiş ve günümüzdeki durumla karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Çalışma bu yönüyle özgün olup ilgili araştırmalara yön göstermesi ve toplu bilgi sunması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyahatname, Seyyah, El Sanatları, Gerede, Bolu.

ABSTRACT

Sayyachs (travellers) and the books called sayahatnames written by them are significant documents carrying historical information to the current time. In this context, the aim of the current study was to investigate the handicraft art culture of the region at that time, depending on the Sayahatnames of the sayyachs passing through the city of Bolu and its towns in the 14th and 19th centuries and with the help of related historical sources. As a result of readings focusing on “handicraftarts”, the parts related to handicraft culture were gathered by extracting in its original form, they were supported with related studies and historical resources and evaluated with a comparison to the current case and “handicraft arts” of the city of Bolu and Gerede in particular from the sayahatnames of IbnBatuta and Evliya Çelebi, in particular, and those of Polish Simeon, Katip Çelebi, Tavernier and Texier. The study is original in this sense and of significance in terms of having a guidance and presenting a collective information.

Keywords: Sayahatname, Sayyah, Handicraft Arts, Gerede, Bolu.

¹ Başvuru Tarihi: 07.04.2016 - Kabul Tarihi:20.05.2016

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, halide@gazi.edu.tr

³ Araş. Gör., Gazi Üniversitesi, vildanbacan@gmail.com

1.GİRİŞ

Eskiçağlardan bu yana merak ve keşfetme duygusu, inanç, savaşlar ya da görevlendirmeler insanoğlunun farklı coğrafyalara seyahatler yapmasında; paylaşma ihtiyacı ise gezi ve gözlemlerle edinilen bu bilgilerin yazıya geçirilmesinde etken olmuştur. Farklı coğrafyalarda farklı nedenlerle seyahate çıkan, bu işi dolaylı da olsa meslek haline getirmiş severek yapan kişi “seyyah” olarak adlandırılır. Arapça kökenli bir kelimedir. Türkçe karşılığı “yolcu, gezici”dir (Develioğlu, 1962:1135). Gezginin gezip gördüğü yerleri, insanlarını, yaşayışlarını anlattığı yazılar, en genel tanımıyla gezi notları “seyahatnameleri” oluşturur. Arapça ve Farsça’da seyahat-name yazılan aslı “siyahat-name” olan seyahatname, “bir seyyahın gezip gördüğü yerlere ait yazdığı kitap” şeklinde tanımlanır (Develioğlu, 1962:1149). Seyyah kitabında yol boyu gözlemleri ve tutmuş olduğu notlar yanında kendi kültürel birikimlerini ve bakış açılarını da ortaya koyar. Seyahatnameler çoğu kez ait oldukları döneme ışık tutan birer tarihi belge niteliği taşımakla birlikte, nitelikli bilgi ve yorumlar içeren özgün üsluplarıyla aynı zamanda birer edebi eser olarak değerlendirilir ve edebiyatın ilk türlerinden kabul edilir. Bu eserlerden birçoğu zamanımıza ulaşmıştır.

Seyyahlar gezdikleri bölgelere ilişkin iklim, yer şekilleri, toprak ve bitki örtüsü, tarım, hayvancılık, üretim ilişkileri, ticaret, yönetim yapısı, halkın etnik ve dini özellikleri, örf adetleri, zevk ve eğlenceleri, giyim kuşam, el sanatları gibi çok çeşitli konuda gözlemlerini bilgi ve yorumlarıyla zenginleştirerek aktarmışlardır. Özellikle ilk seyahatnamelerde, matematik, coğrafya, mitoloji ve tarih bilgilerine rastlanılır. Bu bağlamda arşiv belgeleri, yazışmalar, mektuplar ve günlükler gibi seyahatnameler de tarih araştırmacılığında tarihinin oldukça önemli kaynaklarından biridir. Diğer yandan insana ve sosyal hayata ait bilgilerle çoğu zaman sosyal kültüre de kaynaklık eder.

Ayrıca seyyahların genelde elçi, tarihçi veya arkeolog gibi meslek guruplarından olmaları, seyahatnamelere konu olan yerlerin farklı bakış açılarıyla anlatılmasını sağlarken, aktarılan bilgilerin birçok konuda doğruluğunu ve güvenilirliğini de arttırmaktadır.

Anadolu’ya gelen ya da Anadolu üzerinden diğer ülkelere giden birçok seyyahın, Bolu ve çevresinden geçmiş ve gözlemlerine seyahatnamesinde yer vermiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi Bolu, Anadolu’nun en güzel coğrafyalarından birisinin üzerinde, doğal güzellikleri ile ünlü bir şehrimizdir. Ankara ve İstanbul gibi iki anakentin ortasında yer alan,

tarihi İpek Yolu'nun Göynük ve Mudurnu ilçelerinin üzerinden geçtiği bilinen Bolu ili son derece zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahiptir. "Tarihi eski Osmanlı İpek Yolu, Göynük Suyu Vadisini izler, Bolu'dan sonra Gerede-Tosya-Osmancık üzerinden Amasya'ya varır ve Kelkit Suyu vadisini izleyerek Erbaa-Koyulhisar üzerinden Erzincan'a erişir" (İnalçık, 2008:220) (Şekil 1). Tarihi İ.Ö. 8. yüzyıla kadar uzanan yerleşimde Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin izleri mevcuttur.

Şekil 1. 16. ve 17. yüzyıllarda Anadolu'da İpek Yolu güzergâhı (İnalçık, 2008: 220).

Bolu'nun ilk eski adı da "Bitiniyum" (Bithynium, Bithynion) idi. Daha sonra "Bitiniyum" ismi "Klodyopolis" (Claudiopolis) olmuş, "Bolu" adı da "Klodyopolis" kelimesinin son hecesinden, yani "Polis" hecesinden alınmıştır. Esasen "Polis" Yunancada "Şehir" manasındadır 11. yüzyılda da yöreye gelmeye başlayan Türkmenler Bolu olarak adlandırdılar (Konrapa, 1960:25).

Bu çalışmada amaç, 14. ve 19. yüzyıllarda yol güzergâhı Bolu ve ilçelerinden geçen seyyahların seyahatnamelerinden hareketle ve ilgili tarihi kaynaklardan da yararlanılarak, yörenin o tarihlere ait el sanatları kültürünü incelemek ve belgelemektir. Başta İbni Battuta ve Evliya Çelebi olmak üzere Polanyalı Simeon, Katip Çelebi, Tavernier, ve Texier Seyahatnamelerinden, "Bolu" ili, "Gerede" başta olmak üzere ilçeleri ve "el sanatları" odaklı okumalar sonucunda el sanatları kültürü ile ilgili kısımlar aynen aktararak derlenmiş, ilgili araştırmalar ve tarihi kaynaklarla desteklenmiş ve günümüzdeki durumla karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Çalışma bu yönüyle özgün olup ilgili araştırmalara yön göstermesi ve toplu bilgi sunması açısından önem taşımaktadır.

2.İNCELEME KAPSAMINA ALINAN SEYYAHLAR

2.1. İbn Battûta (1304-1368) lakabıyla meşhur Faslı seyyahın asıl adı, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim el-Levâtî et-Tancî'dir. 28 yıl süren gezileri boyunca Mısır, Arap Yarımadası, Irak, İran Anadolu, Deşt-i Kıpçak, Bizans (İstanbul), Orta Asya, Hindistan, Maldivler, Çin ve Endülüs'ü gezen Battuta, gezdiği coğrafyaları meşhur adıyla er-Rihle, tam adıyla, "Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Ğarâibi'l-Emsârve'l-Esfâr" Türkçede "İbn Battuta Seyahatnamesi" diye anılan eserinde devlet ve toplum yapıları, inanç ve adetleri, doğal özellik ve ürünleriyle tanıtır. Ortaçağ'daki seyyahların en büyüğü olan İbn-i Battûta'nın kitabı, 14. Yüzyıldaki İslam dünyasının ekonomi san'at ve ulaştırma v.b. işleri üzerine araştırma yapanlar için çok değerli bir hazinedir (İbn Battûta, 2013:11-14).

2.2. Polonyalı Simeon (1584-?) Ermeni asıllı seyyah 1608 yılında Kudüs'e gitmek amacıyla seyahatlerine başlamış ve aynı yıl İstanbul'a gelmiş ancak Kudüs'e gitmeden Roma'ya geri dönmüştür. 1612 yılında İzmir'e gelmiş, Muş'a kadar seyahat etmiş ve 1614 yılında tekrar İstanbul'a dönmüştür. Hacca gidebilmek için gerekli yol parasını İstanbul'da çalışarak kazanmış, 1615'te Mısır'a ve nihayet asıl hedefi Kudüs'e ulaşmıştır. 1616'da Suriye üzerinden Anadolu'ya, 1618'de İstanbul'a gelerek Polonya'ya dönmüştür. Seyahatnamesini 1619 yılında Ermenice olarak yazmıştır. Gözlemlerini tarafsız ve doğru olarak yazması bakımından araştırmacılar için önemli bir kaynaktır (Polonyalı Simeon, 2007:7).

2.3. Jean-Baptiste Tavernier (1605-1689) Parisli bir Fransız tüccarı. Tavernier 1631 ile 1663 arasında Ortadoğu'ya altı seyahat yaptı. Anadolu'nun birçok yerine Adapazarı, Afyonkarahisar Ankara, Antakya Bitlis, Bolu, Bolvadin, Cizre Diyarbakır, Edirne, Efes, Erzurum, Gebze, Gerede, Gümüşhane, İskenderun, İzmir İznik, Kağızman, Kars, Kuşadası, Mardin, Sivas, Sinop, Trabzon, Tarsus Tatvan, Tokat, Turhal, Urfa ve Van'a uğradı. Gözlemlerini yorumlarıyla birlikte yazdığı, 1676'da yayımlanan "Le Six Voyages de J.B Tavernier" adlı eserinde bulunmaktadır (Tavernier, 2010:639-640).

2.4. Kâtip Çelebi (1609-1656) İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Mustafa'dır. Devrinde, Batılılar onu "Hacı Kalfa" adıyla tanımaktadırlar. Kâtip Çelebi Osmanlı Devleti'nde batı ilmiyle en fazla ilgilenen, doğu ilmiyle karşılaştırma ve sentezini yapan ilk Türk ilim adamlarından biridir. Tarih, coğrafya, bibliyografya ve biyografya ile ilgili çalışmalar yapmış Türk-Osmanlı bilim adamı ve aydınıdır. Dünya bilim literatüründe en ünlü ve bilinen eseri; **Keşf ez-zunûn 'an esâmî el-kutub ve-l-fünûn** (İslam dünyasının en değerli yapıtlarını içeren

15.000 kitabı ve 10.000 yazarı alfabetik dizin sistemine göre tanıtan) ve **Cihannüma** (İbrahim Müteferrika tarafından basılan ünlü en eski coğrafya ansiklopedisi) ile tanınır (Gökyay, 1986:4).

2.5. Evliya Çelebi (Kütahya 1611 – Mısır 1685?) 17. yüzyılın önde gelen gezginlerindedir. Asıl adı Evliya Çelebi Derviş Mehmed Zillî. Babasının özel ilgisiyle özel öğrenim görmüştür. Kırk yılı aşkın süreyle Osmanlı topraklarını gezmiş ve gördüklerini Seyahatname adlı eserinde toplamıştır. Özel görevli ve gönüllü seyyah olarak Orta Avrupa'dan Balkanlar'a, Kırım'dan Kafkasya ve İran'a, başta İstanbul olmak üzere Rumeli ve Anadolu'ya, Arap yarımadasından Kuzey Afrika'ya kadar pek çok yere gezileri 50 yıl sürmüş gezilerinde karşılaştığı toplumların yaşama düzenini ve özelliklerini yansıtan gözlemler yapmıştır. Kültürleri, günlük yaşayışları incelemiş ve derlediği her türlü bilgiyi kaydederek dünya edebiyatının önde gelen eserlerinden 10 ciltlik (ilk sekiz cilt 1898-1928, son iki cilt 1935-1938) Seyahatname' sini yazmıştır (Evliya Çelebi, 2013:i).

2.6. Charles Texier (1802-1871) Ünlü bir Fransız arkeolog ve gezgindir. Bayındırlık müfettişliği görevi sırasında Fransız Hükümeti tarafından Anadolu'ya gönderilen Texier, 19. yüzyılın ilk yarısında (ilkine 1833, ikincisine ise 1843 yılında başladığı) yıllarca süren seyahat ve incelemeleri sırasında, Anadolu'nun çok büyük bir kısmını baştan başa gezip dolaşmış, kazılar yapmış, araştırmalarda bulunmuş ve bütün bu çalışmalarının sonucunda gezdiği yerlerin tarihi geçmişleri, kültürleri, ekonomik durumları, gündelik hayatları ile adet ve inançları hakkında topladığı önemli ve ilginç bilgileri, 1839-1849 yılları arasında Paris'te üç cilt olarak "Asie Mineure; Description Geographique, Historique et Archeologique des Provinces et des Villes de la Chersonnesed'Asie" (Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi) ismiyle yayınlamıştır. Eserde ayrıca, 289 gravür, çizim ve resim bulunmaktadır (Texier, 2002: 1/xi, xii).

3. SEYAHATNAMELERDE YER ALAN EL SANATLARI

Ünlü Arap seyyahı İbnBatûta'nın bu bölgeyi ziyareti, 1334' e doğru Osman'ın ölümünden (1324) 10 yıl sonradır. Batı Anadolu beyliklerini, sultanlar idaresinde pazarları ve dini-sosyal kurumlarıyla Müslüman nüfusun yaşadığı şehirlere sahip, refah, iyi örgütlenmiş birer toplum olarak tasvir etmektedir. Bazı bölgelerde eşkiya nedeniyle güvenliğinin olmadığına da işaret eder (İnalçık, 2009:40). Battûta'nın İznik ten Kastamonu'ya giderken izlediği yolun, İznik, Sakarya ve Geyve üzerinden Yenice (Taraklı Yenicesi), Göynük,

Mudurnu, Bolu güzergâhı olduğu anlaşılmaktadır. İznik'te ve Göynük- Mudurnu arasında derviş zaviyeleri Bolu'da bir ahi zaviyesi onu ve yanındakileri misafir eder. Arap seyyahı fetâ (yiğit) unvanıyla andığı ahileri “yabancılar için bu ahi ve adamları, ne kadar asalet sahibi ne kadar özverili, ne kadar merhametli ve muhabbetli, ne âlicenap kişilerdir” sözleriyle över, ahilerin ilgisini “bir yabancıнын gelişi onlar için sanki akrabalarından en sevgili biri gelmiş gibidir” diyerek özetler (İnalçık, 2008:218-219).

İbn Battûta Göynük'ten *“hep beraber Keynuk (Göynük) kasabasına yöneldik. Burası küçük bir yerdir; halkı Hıristiyan Rumlardan oluşuyor. Onlar Müslümanların egemenliğini kabul etmiştir. Bu kasabanın çevresinde ne meyvelik ne de bağ var. Safrandan başka bir şey üretilmiyor”* (İbn Battûta, 2013:299) ifadeleriyle söz eder. Battûta daha sonra Mudurnu üzerinden Bolu ve Gerede'ye gelmiştir. Yöreyi “....Keredey-i Boli (Bolu Gerdesi) denen yere vardık. Burası büyük bir düzlük üzerine kurulmuş büyük bir şehirdir. Caddeleri geniş çarşıları büyüktür. Buraya civarın en soğuk beldesi diyebilirim. Şehir birbirinden ayrı semtlerden oluşuyor” ifadeleri ile tasvir ederek, kaldıkları zaviyede “Beldenin hâkimi olan Şah Bek'in hem hatibi hem de hocası olmak vasfıyla sözünü herkese geçirmiş, geniş bir nüfuz alanı oluşturmuş” olarak tanımladığı Şamlı hatip Şemseddin ile tanıştıklarını, “Anadolu'nun orta dereceli sultanlarından Şah Bek'in kendilerini ziyarete geldiğini, *“koşum takımları mükemmel bir at ile bir kat elbise”* gönderdiğini belirtir (İbn Battûta, 2013:303).

Burada “mükemmel” sıfatıyla övgüyle söz edilen koşum takımları, büyük ihtimalle ince işçiliği ve sanatıyla seyyahın dikkatini çekecek nitelikte olmalıdır. Dolayısıyla o yıllarda Gerede'de saraciye ürünlerin yapıldığı, hatta ileri düzeyde olduğu düşünülmektedir. Deriden çeşitli eşyalar yapanlara saraç, bu mesleğe saraçlık, bu sanat erbabının toplu halde bulunduğu iş yerlerine ise saraçhane adı verilir. Bilindiği gibi saraçlık geçmişte geleneksel el sanatları içinde önemli bir yer tutmaktaydı. Tarihi M.Ö. yüzyıllara dayanan, Lidyalılar tarafından ortaya çıkarılan saraçlık Orta Asya Türklerinde zirveye ulaşmıştır. Türklerde at çok önemli bir yeri olduğu için saraçlık sanatına da çok önem verilmiştir. İşlemelerle bezeli at koşum takımları ve çizmeler tarihe geçmiştir (Rehber Ansiklopedisi: 17/ 3).

Anadolu gezisi 17. yüzyıl başlarına denk gelen Polanyalı Simeon Seyhatnamesinde, yöreye ait detaylı olmamakla birlikte dağ, orman ve ovalar arasında zorlu yolları aştıktan sonra Bolu'ya geldiklerini ifade ederek *“Burada, boyacılık, kaftancılıkla meşgul 15 hane ermeni vardır.”* şeklinde bilgi vermiştir. O yıllarda Bolu'da boyacılık ve kaftancılıkla

uğraşıldığını anlıyoruz. Bundan yaklaşık iki yüzyıl sonra Bolu'ya gelen Texier'in "Bolu şehri, bahçelerle çevrili mahalleler içine yayılmış yirmi beş bin kadar nüfusa sahiptir... İstanbul ve Ankara (Angora) arasında transit merkezi olması sebebiyle, Bolu şehri yün ve boyacılıkta kullanılan sarı tohumrekoltesi üzerine epeyce büyük bir ticaret trafiği oluşturur. Kervanlar aralıksız olarak birbirini izler" (Texier, 2002:257) ifadesiyle şehrin günümüzde de geçerli olan taşımacılık ve ulaşım açısından önemli konumunu ve doğal boyar madde ticaretinin bölgedeki önemini vurgulamıştır.

Ticareti yapılan, sarı tohum olarak ifade edilen bu bitki, Anadolu'daki tarihi bir hayli eski olan, boyar madde olarak şöhret kazanmış, hatta geniş bir ticaret metası haline gelmiş olan Cehri Rhamnus (Rhamnaceae) olmalıdır. Bu bitkinin meyvesinden elde edilen sarı, yeşil renkteki doğal boya, ipekli ve pamuklu kumaşların boyanmasında kullanılıyordu ve başta Kayseri olmak üzere, Konya, Ankara, Tokat, İzmir, Samsun ve Mersin bu ticaretin başlıca merkezleri idi. Cehrinin önemi 19. yüzyılda, özellikle tekstil sektöründe boyar madde hammaddesi olarak kullanılması nedeniyle artmış, yurtiçinde kullanılmasının yanı sıra başta İngiltere olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine de ihraç edilmiştir (Somuncu, 2004:99-125).

Bolu ilçelerinin el sanatlarına ait en geniş bilgiyi Evliya Çelebi Seyahatnamesinde buluyoruz. 17. Yüzyılın ilk yarısında, 1640'lı yıllarda Gerede'yi ziyaret eden Evliya Çelebi (2013:114) şu ifadeleriyle dericiliğin o yıllarda ilçedeki önemini anlatır:

Bütün esnafından fazla Gerede bıçakçısı ve debbağı gayet çoktur ki, Gerede gönü (eskiden genel olarak işlenmiş deri anlamında kullanılmakla birlikte esasen işlenmiş sığır derisi, kösele) ve sahtiyanı (işlenmiş keçi derisi) meşhurdur. Zira suyu ve havası gayet yayla ve tatlıdır. Leventleri meşhur olduğundan Gerede hırsız, debbağı ve soğuşu, Erzurum'a denk olduğundan meşhurdur.

Evliya'dan iki yüzyıl sonra 19. yüzyılın ilk yarısında Texier ise "*Modern Gerede şehri, oldukça büyük bir endüstriyel ve ticari hareketlilik görüntüsü sergiler. Şehirde yetiştirilen çok sayıda keçi sürüsü, buraya önemli ihracatı olan, derinin temel maddesini sağlar. Koyun dericiliği de oldukça canlıdır*" (Texier, 2002:258) sözleriyle bu bilgileri doğrulamıştır.

Debbağ ham deriyi işleyerek kullanıma hazır, yarı mamul-deri haline getirilmesi işlemlerini yapan meslek sahibine denir. Gerede dericiliği 900 yıllık geçmişe sahip, şehrin kuruluşundan bugüne sürdürülen, güçlü bir üretim kültürüne sahip eski iş koludur. Günümüzde de ilçenin ekonomisi dericilik başta olmak üzere, deri kemer, tekstil, tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Eskiden el emeğine dayanan bu üretim, teknolojik gelişmeler

paralelinde zamanla bir endüstri kolu haline gelmiştir (Karabulut, 2010:15). Ayrıca günümüzde sürdürülmesi de Evliya Çelebi'nin anlatımından o yıllarda bıçakçılığın da sanat olarak ön planda olduğu anlaşılmaktadır.

Gerede'den Mudurnu'ya geçen Çelebi, Mudurnu kalesini ve çevresindeki şehri tasvir ederek "...Genellikle *iğneci* dükkânları çoktur. Bütün Anadolu diyarına ve başka bölgelere bu şehirden nice bin yük iğne gider. Bu şehrin küçüğü ve büyüğü iğneciler olduğundan bu şehrin ismine tarihçiler beldeler isimleri "Dar-ı süzen (iğne yurdu)" derler. Bütün iğne yapıcılarının anlattıklarına göre dükkânlarda ve hanelerimizde 1.100 adet iğne tezgâhı ve hadde dolapları vardır, derler. Gerçekten de bütün kadınları da Davut sanatında iğnecilerdir. Onun için bu şehrin "kız iğnesi" derler küçük hayal nakış iğnesi vardır, âlemce beğenilir, ama hakir ona hayranım öyle küçük iğneyi öyle çabucak yaparlar ki iğne deliğinden 500 yıllık yol gökyüzünü seyredenin gözü ermez ve sıkıntısı kârına değmez, gayet ucuzdur. İğnesine göre en aşağısının yirmisi, bir akçeye, en yüksekini onu, bir akçeyedir" sözleriyle dikiş ve nakış iğnesi üretiminin o yıllarda ilçe için ne denli önemli olduğunu ortaya koyar. Ancak bu sanatın da birçok el sanatı gibi teknolojiye yenik düştüğü ve günümüzde geçerliliğini kaybettiği anlaşılmaktadır (Evliya Çelebi, 2013:197).

Evliya Çelebi ayrıca Mudurnu ilçesinde ilginç bir el sanatının varlığından şöyle söz eder. "Bütün yüksek dağları çamlık olduğundan köylerinde ikişer kulplu *çam bardakları* olur. İkisini bir eşeğe yüklerler. Onun içinden bir damla saf su içen abıhayat içmiş olur. Hind ülkesine hediye götürürler. Çam bardak diye Hindistan'da meşhurdur. Hatta Hindistan diyarında bir kadın kocasına gücense, "Ben senin neni gördüm. Yohsa bana Rum'un sanevber (fıstık çamı) kuzesinden (testisinden) abıhayat mı içirttin?" diye kocasına sitem eder. Gerçekten de hoş, türlü türlü sanatlı çam bardakları ve ibrikleri yaparlar, meşhurdur. Bu diyarda *o bardaklara boduç ve senek* derler. Rumeli'ye de hediye gider" (Evliya Çelebi, 2013:197).

Boduç (bocuk, bocut, boçça, bodaç, bodiç, vb) Anadolu'nun birçok yöresinde ağaçtan oyularak yapılan su kabına (Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 2013) verilen isimdir. Ege ve Akdeniz Bölgesinin bazı yörelerinde kaybolmaya yüz tutsa da hala boduç sözcüğü kullanılmaktadır. Bu sözün Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Zonguldak, Çankırı, Kastamonu, Çorum, Tokat, Yozgat, Amasya, Bolu, Bursa, Afyon, Bilecik, Denizli, Aydın, Isparta, Muğla, Kütahya, Konya, Niğde, Ankara, Sivas, Kayseri, İçel, Antalya illerinde

kullanıldığını biliyoruz. Bilecik, Kütahya, Balıkesir, Isparta, Konya, Niğde, İçel, Adana illerinde boduç yanında melalhetiquebocut biçimi de vardır. Buna göre, Evliya Çelebi'nin verdiği boduç da Tosya, Bolu, Dörtdivan ağzında kullanılan sağlam bir veridir (Eren, 1972:3)

Senek ifadesi de aynı şekilde “çam ağacından oyularak yapılan iki kulplu su kabı, tahta testi” için kullanılır. “Kışın kepeneksiz, yazın seneksiz yola çıkılmaz” atasözü bu kavramın halk ağzında yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Yörede yapılan araştırmalarda Seyahatnamede tasvir edilen bu ahşap su kabının üretimine rastlanmamış, yöre halkının da bu kap hakkında bilgisinin olmadığı görülmüştür. Ancak Bolu müzesinde yapılan araştırmalarda, müze koleksiyonunda “su boducu” (çotura), ve “çatara” adı ile kaydedilmiş ağzı kapaklı ahşap kapların olduğu görülmüştür (Şekil 2a, 2b). Yine literatür araştırmalarında Bolu merkezde bulunduğu ifade edilen tek kulplu ahşap bardak görseline ulaşılmıştır (Şekil 3). Bu su kaplarının Evliya Çelebi seyahatnamesindeki anlatımla örtüşmediği düşünülmektedir. Yörede geleneksel ahşap işçiliğinin sürdürüldüğü ilçeler olmakla birlikte çam bardak üretiminin zaman içinde kaybolmuş olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 2a. Çatara / Bolu Müzesi

Envanter no:491
Müzeeye geliş tarihi: 22.12.1980
Taban çapı:30cm – h:30cm

Şekil 2b. Çotura/ Bolu Müzesi

Envanter no:1080i
Müzeeye geliş tarihi 31.12.198
Taban çapı:21cm – h:21cm

Şekil 3. Ahşap Bardak, Göynük (Yasa, 2013:128)

Diğer yandan yapılan araştırmalarda, Anadolu'nun bazı yörelerinde çam bardak yapımının sürdürüldüğü anlaşılmıştır. Osmaniye ve Hatay'da iki ustanın halen boduç adı verilen ahşap su kaplarının üretimini yaptıkları bilgisine ulaşılmıştır. Osmaniye'nin Kadiri ilçesi Kızıusflu köyünde 60 yaşındaki Mehmet Türkmenoğlu (Kadı Mehmet) dededen öğrendiği çam bardak işini 35 yıldır sürdürmekte, geçimini de bu işten sağlamaktadır (Gençten, 2013; Şekil4). Yine Hatay'ın Hassa ilçesine bağlı Arpalıuşağı köyünde yaşayan 74

yaşındaki Ali Çelik, 50 yıl önce dedesi ve babasından öğrendiği çam ağacından sürahi yapma işini ilerleyen yaşına rağmen sürdürmektedir (Şekil 5). Ali Usta, süs eşyası ya da eskiden kalma alışkanlıklarla sürahi olarak tercih edilen çam bardakların soğuk tutma özelliğinin yanı sıra, reçine kokusunun sinmesiyle suya farklı bir tat verdiğini, bu sürahidен su içmeye alışan kişilerin, diğer sürahilerdeki sudan keyif almadığını, bu su kaplarını hala tercih eden insanların olmasının mesleğin devamı açısından umut verici olduğunu, önceki yıllarda her gün bir sürahi yaptığını, şimdi ise sipariş ile mesleğini sürdürdüğünü vurguluyor. Sürahileri 50 ile 75 lira arasından sattığını ve ürettiği sürahilerin gurbetçiler aracılığıyla Almanya ve Suriye'ye götürüldüğünü de belirtiyor (50 Yıldır Çam Ağacından Sürahi Yapıyor, 2013). Ayrıca bir e-alışveriş sitesindeki ilandan Çamçak – ağaç bardak adı ile pazarlanan su kaplarının, Çorum'un İskilip ilçesinde çam ağacından üretildiği anlaşılmaktadır (Şekil 6)

Şekil 4. Mehmet Türkmenoğlu (Kadı Mehmet) çam ağacından bardak Kızıusufu/Kadirli /Osmaniye (Gençten, 2013)

Şekil 5. Ali Çelik çam ağacından sürahi. Arpalıuşağı Hassa /Hatay (50 Yıldır Çam Ağacından Sürahi Yapıyor, 2013)

Şekil 6. Çamçak - Bardak / İskilip Çorum (Replika, 2013)
Ölçüler: 20x40 cm, Ölçüler: 17x27 cm

Tavernier Seyahatnamesinden ise seyyahın Bolu ve Gerede'ye uğradığı; "Poia ya da Polis (Bolu) dağların eteklerinde kurulmuş, halkının çoğu Rum olan bir kent... Gerredar (Gerede) dağların ardında ve iki kervansarayı bulunuyor." (Tavernier, 2010:49-50) ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ancak el sanatları kültürüne ait herhangi bilgi bulunamamıştır. Kâtip Çelebi Kitab-Cihannüma adlı eserinde Bolu'dan fındık çıktığını ve tatlı bir yemiş olduğunu, erkek hamamının 2, kadınların bir havuzu olduğundan bahsetmiştir. Gerede'nin ağaç ve nebatı olmayan kuru bir yer olduğunu belirterek "İstanbul'daki tarakçılar genellikle Geredelidirler" demiştir (Kâtip Çelebi, 2008:201). Bu bilgi, halen sınırlı sayıda da olsa sürdürüldüğü bilinen tarakçılığın Gerede'nin geleneksel el sanatlarından olduğunu ortaya koymaktadır. Yörede kemik tarakçılık üzerine 2008 yılında yapılan bir çalışmada da, eskiden her hanede bir tarak ustası bulunurken günümüzde Bolu ili Gerede ilçesi, Çayören köyünde yaklaşık 8 tarak ustasının bulunduğu belirtilmektedir. (Kuru ve Mert, 2008:318). Seyahatnamelerde yer almamakla birlikte Bolu'nun Gerede ilçesinde bakırcılığın Göynük'te dokumacılığın günümüzde de kendi halinde sürdürüldüğü bilinmektedir. Tarihi bilgilere göre "Payitahtın çarşı ve gemilerinde imparatorluğun bütün bölgelerinden gelmiş mamul mallar satılırdı. Birçok dokuma türünün en önemli menşei Anadolu idi. Bunların en önde gelenleri, Bursa ve Bilecik'in ipekli kumaşları, Bolu ve Çağa'nın pamuk ipliği ile Ege'nin pamuklu kumaşlarıydı" (Faroqhive diğ. 2004:2, 623).

Diğer yandan 1487-1490 tarihleri arasında Kefe iskelesi gümrük bakaya defterine göre, Anadolu'dan bu limana gelen pamuklu kumaşlar listesinde Bolu'nun "bogasi" ve

“kirpas” denilen pamuklu kumaşlarının da olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 1; İnalçık, 2008: 79). Bu bilgiler Bolu ilinin dokumacılık geçmişine sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Tablo 1. Kefe iskelesi gümrük bakaya defterinden

Çeşit	Miktar	Fiyat(Akça Hesabıyla)	Getiren Tacirin Geldiği Yer
Bogasi	Yaklaşık 1.000 parça	Parçası: 40-60	Konya, Ankara, İstanbul, Bolu Bursa, Karahisar, Gümüş, Tosya, Denizli: Müslüman.
Kirbas	Yaklaşık 160.000 parça	Parçası: 3-3. 2.5	Tosya Merzifon, Zile, Amasya, Gümüş, Küre, Kastamonu, Sinop, Samsun, Bolu, Ankara, Konya, Sivrihisar, Denizli, Karaman, Kayseri, Niğde, Gördes, Uşak, Bursa.

Bogasi veya bohassi, Hamideli’nde (Isparta’nın eski adı) çok miktarda üretilip Balkanlara, Kırım, Macaristan ve başka Avrupa ülkelerine ihraç edilen (İnalçık, 2004:450) Taşrada dokunup İstanbul’a getirilen Amerikan (kaput) bezine benzer ince pamuklu kumaştır (Pakalın, 2004:1,237-238). Kirpas, ham bez anlamında Farsça, kirbas Arapçadır (Koçu, 1967: 157). Kirbas (Sanskritçe, karpassa) Küçük Asya’nın çeşitli bölgelerinde üretilen, Balkanlara ve Karadeniz ülkelerine büyük miktarlarda ihraç edilen (İnalçık, 2004:1, 453) pamuk ya da keten ipliğinden dokunan cinsine göre “kirpas-ı penbe” (pamuk), “kirpsa-ı keten” denildiği gibi dokunduğu yere göre “kirpas-ı tuzla” şeklinde de anılan (Pakalın, 2004:2, 283) kumaştır.

Geçmişte Göynük ilçesinin el sanatı üretimleri arasında dokumacılığın önem taşıdığı bilinmektedir. İlçede evlerde bulunan 100’den fazla ahşap el tezgâhında kadınlar ve genç kızlar tarafından pamuk, bazen de ipek iplik karışımından bez denilen dokumalar dokunmaktaydı. Oldukça sağlam olan bu dokumalar yerli halk tarafından kullanılırdı. Bugün eski önemini kaybetmiş durumdadır.

Seyyahların gezmiş oldukları yerler hakkında vermiş oldukları ayrıntılı bilgiler dikkate alındığında, gözlemledikleri herhangi bir ayrıntıyı atlama ihtimali zayıf görünmektedir. Bu bağlamda incelenen seyahatnamelerin Bolu bahsinde, bakırcılık, dokumacılık gibi sanatların yer almamış olması, o yıllarda yörede bu üretimlerin diğer şehirlere oranla çok ön planda olmaması şeklinde açıklanabilir.

4. SONUÇ

Tarihi ipek yolunun üzerinden geçtiği Bolu ve çevresinden geçmiş birçok seyyahın seyahatnamesinde yer vermiş olduğu gözlemlerine göre; Gerede yöresinde geçmişte; dericilik, bıçakçılık ve iğne üretiminin önemli yer tuttuğu; saraciye ürünlerin yapıldığı, hatta ileri düzeyde olduğu; açıklamalardan cehri olduğu tahmin edilen doğal boyar madde ticaretinin önem taşıdığı; Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde tasvir edilen çam ağacından oyularak yapılan su kabı olan boduç ya da senek adı verilen çam bardaklarının meşhur olduğu, Hindistan ve Rumeli'ye hediye gönderildiği anlaşılmaktadır.

Şehir günümüzde de taşımacılık ve ulaşım açısından önemli konumdadır. Gerede ilçesinin ekonomisi dericilik başta olmak üzere, deri kemer, tekstil, tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Eskiden el emeğine dayanan deri işleme ve saraciye üretimi, teknolojik gelişmelerle birlikte endüstri kolu haline gelmiştir. Seyahatnamelerde yer almamakla birlikte Bolu'nun Gerede ilçesinde bakırcılığın Göynük'te dokumacılığın günümüzde kendi halinde sürdürüldüğü bilinmektedir. Yörede geleneksel ahşap işçiliğinin sürdürüldüğü ilçeler olmakla birlikte, geçmişte var olduğu belirlenen çam bardak üretiminin zaman içinde kaybolmuş olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu'nun bazı yörelerinde ise tasvir edilen çam bardak benzeri üretimlerin sürdürüldüğü bilgisine ulaşılmıştır. Yine geçmişte var olan bıçakçılık ve iğne üretimi de teknolojiye yenik düşmüş, konumunu koruyamamıştır.

Kültürel miras açısından, yörelere özgü el sanatlarını koruma ve sürdürme temel amacına dayalı çalışmalar şüphesiz büyük önem taşımaktadır. Yörede geçmişte önem kazanmış, ancak günümüzde yok olduğu anlaşılan bıçakçılık, iğnecilik, çam bardak üretimini canlandırmaya, sembolik boyutta da olsa, tanıtım amaçlı üretimini sürdürmeye yönelik çalışmalar gerekli görülmektedir. Yöreye özgü el sanatlarının geçmişe ve geleceğe dayalı olarak sürdürülmesine, ülke içinde ve dışında tanıtılmasına, yöre ekonomisine katkı sağlayacak bu tür çalışmalar yerel yönetimler ve ilgili kurumlar tarafından bilinçli olarak desteklenmelidir. Günümüzde azda olsa sürdürülmekte olan dokumacılık, dericilik ve bakırcılık sanatlarının da geliştirilmesine yönelik çalışmalar planlanmalıdır.

İlgili eğitim kurumlarıyla bu geleneksel meslek dalları arasında iletişim ve işbirliği sağlanarak, öğrencilerin yerinde gözlem ve deney yapabilmelerine olanak tanınması, amaca hizmet açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Develioğlu, F., (1962). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat** (Eski ve Yeni Harflerle). Doğuş Yayınları, Ankara.

Eren, H., (1972). "Evliya Çelebi Bolu ve Anadolu Ağızları 2". **Bilimsel Bildiriler**, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü Yayınları, <http://www.bilgicik.com.tr/> (Erişim tarihi: 30.09.2013).

Evliya, Ç., (2013). **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi**. 1-6. Kitaplar. Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Ed. Sabri Koz. Yapı Kredi Yayınları, 3777. İstanbul.

Faroqhi, S.,vd., (2004). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**. C. 2. (çev.) Ayşe Berktaş, SüphanAndıç, Serdar Alper. Eren Yayınları, 1600-1914. İstanbul.

Gençten, C., (2008). "60'lık Kadı Mehmet'in Hüneri" <http://www.edebiyatsahnesi.com.tr> (30.09.2013).

Gökyay, Ş. O., (1986). **Katip Çelebi.Türk Büyükleri Dizisi: 4**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 653, Ankara.

İbnBatûta., (2013). **İbnBattuda Seyahatnamesi**, (çev.) A. Sait Aykut. Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

İnalcık, H., (2004). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 1. (çev.), Halil Berktaş. Eren Yayınları, 1300-1600. İstanbul.

İnalcık, H., (2008). **Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

İnalcık, H., (2009). "Devlet-i Aliye". **Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1**, (Klasik Dönem siyaset, kurumsal ve ekonomik gelişim), Türkiye İş Bankası Yayınları, 1302- 1606. İstanbul.

Karabulut, S., (2010). **Gerede'nin Deri ve Deri Ürünlerinde Kümelenmesi Raporu**, Marka Yayınları, İstanbul.

Kâtip Ç.,(2008). **Kitab-ı Cihannüma**, (Haz.) Orhan Kolođlu, (Ed.) Bülent Özükan, Boyut Yayını, İstanbul.

Koçu, R. E., (1967). **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank 1 Yayınları, Ankara.

Konrpa, M. Z., (1960). **Bolu Tarihi**, Vilayet Matbaası, Bolu.

Kuru, S. ve Mert, G., (2008). "Bolu İli Gerede İlçesi Geleneksel El Sanatlarından Kemik Tarakçılık", **I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu**, Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkez, 1. 24-26. Ankara.

Pakalın, M. Z., (2004). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, M.E. B. 2505. Bilim ve Kültür Eserleri:646, İstanbul.

Pakalın, M. Z., (2004). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, M.E. B. 2505. Bilim ve Kültür Eserleri: 646, İstanbul.

Rehber Ansiklopedisi, (2013). C. 17, S.3, <http://rehber.ihya.org.tr> (Erişim tarihi: 30.09.2013).

Replika, (2013). (Sahte-imitasyon) "Çamçak-Bardak/İskilip-Çorum"
<http://urun.gittigidiyor.com.tr>, (Erişim tarihi: 30.09.2013).

Simeon, P., (2007). **Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiye'si**, (çev.) Andreasyan, Kesit Yayını: 22, Seyahatname Dizisi:5, İstanbul.

Somuncu, M., (2004). "Cehri Üretimi ve Ticaretinin 19.Yüzyılda Kayseri Ekonomisindeki Önemi", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.22.

Şavk, Ç. Ü., (2011). "Sorularla Evliya Çelebi" Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, <http://www.turkiyat.hacettepe.edu.tr/EvliyaCelebi.pdf>, (Erişim tarihi: 30.09.2013), Ankara.

Tavernier, J. B., (2010). **Tavernier Seyahatnamesi StefanosYerasimos'un Anısına**, (çev.) T. Tunçdoğan, Kitap Yayını, İstanbul.

Texier, C., (2002). **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, C. 1. (çev.) Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. Türk Dil Kurumu, (1978). C. 10, 12., <http://www.tdk.gov.tr> (30.09.2013), Ankara.

Yasa, A., (2013). “Göynük’te Geleneksel Ahşap İşçiliği”, **Göynük El Sanatları Paneli ve Çalıştayı Bildirileri**, Göynük Belediyesi Yayını, No:2. Bolu- Göynük.

“50 yıldır Çam Ağacından Sürahi Yapıyor”, <http://www.haberturk.com.tr>, (Erişim tarihi: 30.09.2013).